

1. in media res

in media res είναι μια λατινική φράση, που κυριολεκτικά σημαίνει: στη μέση των πραγμάτων, στη μέση της υπόθεσης.

Με την αφηγηματική τεχνική **in media res** ο ποιητής ή ο συγγραφέας επιλέγει ως αρχή το πιο κρίσιμο σημείο μιας ιστορίας και στην πορεία της αφήγησης διαμορφώνει κατάλληλες συνθήκες, ώστε να αναφέρει και όσα προηγήθηκαν.

Έτσι, στην Οδύσσεια, ο ποιητής ή καλύτερα η Μούσα δεν αρχίζει να διηγείται τις περιπέτειες του Οδυσσέα με τη χρονολογική τους σειρά, δηλαδή από τη στιγμή που έφυγε από την Τροία, αλλά από τη στιγμή που οι άλλοι τρωικοί ήρωες είχαν επιστρέψει στις πατρίδες τους και μόνο ο Οδυσσέας ήταν αποκλεισμένος στο νησί της **Καλυψώς**.

Να θυμίσουμε εδώ ότι η Καλυψώ είναι ο προτελευταίος σταθμός του ταξιδιού του Οδυσσέα. Μετά την Καλυψώ θα φτάσεις στο νησί των Φαίακων κι στη συνέχεια στην Ιθάκη.

2. Μύθος - πλοκή

Μύθος, στη λογοτεχνία, είναι η βασική υπόθεση ενός αφηγηματικού έργου, ενώ **πλοκή** είναι ο τρόπος με τον οποίο ο ποιητής/ συγγραφέας παρουσιάζει τον μύθο στο έργο του.

Για παράδειγμα, βασικός μύθος της Οδύσσειας είναι, ως γνωστόν, ο περιπετειώδης δεκάχρονος νόστος του Οδυσσέα κι ο αγώνας του στην Ιθάκη να αποκατασταθεί στη θέση που είχε πριν φύγει για την Τροία.

Ο μύθος παρουσιάζει τα γεγονότα με χρονολογική σειρά, ενώ η πλοκή τα ανασυντάσσει/αλλάζει τη σειρά τους (με την τεχνική in media res, π.χ.) και συμπληρώνει τον μύθο με νέα επεισόδια· η πάλη του Οδυσσέα με τον Ήρο, π.χ., αποτελεί ένα πρόσθετο επεισόδιο στον βασικό μύθο της Οδύσσειας.

Η πλοκή, κυρίως, είναι εκείνη που αναδεικνύει την Οδύσσεια σε κορυφαίο έπος.

3. τριτοπρόσωπη και πρωτοπρόσωπη αφήγηση - μονόλογος

Ο ποιητής άλλοτε αφηγείται ο ίδιος σε τρίτο πρόσωπο και άλλοτε οι ήρωές του σε πρώτο πρόσωπο· ζωντανεύουν έτσι οι ήρωες μπροστά μας με τον διάλογο (ή με μονόλογο) και δραματοποιούν την αφήγηση, σαν να δίνουν παράσταση. Οι δύο αυτές τεχνικές της αφήγησης, η τριτοπρόσωπη και η πρωτοπρόσωπη - διαλογική - δραματική, εναλλάσσονται· επικρατέστερη είναι η δεύτερη.

Ο **μονόλογος** είναι ουσιαστικά διάλογος του ήρωα με τον εαυτό του σε κρίσιμες στιγμές της αφήγησης, όταν αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα και αναζητεί μόνος τη λύση τους. Αποκαλύπτει έτσι τις σκέψεις και τα συναισθήματά του, και ο ακροατής κατανοεί καλύτερα τις ενέργειές του.

Παραδείγματα:

τριτοπρόσωπη αφήγηση:

Εκείνον όμως τον καιρό ο Ποσειδώνας είχε ταξιδέψει στους μακρινούς Αιθίοπες...

Διάλογος:

(Αθηνά): Δία Ολύμπιε, ως πότε αλύγιστη θα μείνει η βουλή σου; Ο Οδυσσέας δεν ήταν που θυσίες σου πρόσφερε στην ευρύχωρη Τροία, πλάι στ' αργίτικα καράβια; Πώς και γιατί τόσοσ θυμός γι' αυτόν, ω Δία;

(Δίας): «Κόρη μου εσύ, τι λόγος βγήκε από το στόμα σου ανεμπόδιστος!

Πώς θα μπορούσα εγώ να λησμονήσω τον θεϊκό Οδυσσέα, που ξεχωρίζει η γνώση του απ' τους υπόλοιπους θνητούς...

Μονόλογος: Ο Οδυσσέας μονολογεί στην ν ραψωδία:

Αλίμονο, σε ποιων ανθρώπων έφτασα πάλι τη χώρα!

Είναι αλαζόνες, άγριοι κι άδικοι; ή μήπως τη φιλοξενία γνωρίζουν κι ο νους τους σέβεται τα θεία;

Δεν ξέρω καν πού να τα πάω τα τόσα δώρα μου, ο ίδιος / πού να πλανηθώ. [...]

4. προοικονομία

Ο Όμηρος προετοιμάζει συχνά τους ακροατές του για όσα θα ακολουθήσουν. Η συστηματική αυτή προετοιμασία για τα επόμενα λέγεται **προοικονομία**. Με την αφηγηματική αυτή τεχνική το βάρος δεν δίνεται τόσο στο τι θα συμβεί, όσο στο πώς αυτό θα παρουσιαστεί.

Η προετοιμασία των ακροατών για όσα θα ακολουθήσουν γίνεται με διάφορους τρόπους. Ο ποιητής:

- άλλοτε προγραμματίζει τη δράση, π.χ. όταν στο α' συμβούλιο των θεών στον Όλυμπο αποφασίζεται ο Ερμής να πάει στην Ωγυγία·
- άλλοτε προειδοποιεί για την εξέλιξη της δράσης, π.χ. στην α ραψ. στους στίχους 89-90: «Τώρα ωστόσο όλοι εμείς είναι καιρός τον νόστο του να στοχαστούμε, το πώς θα επιστρέψει»·
- άλλοτε προϊδεάζει απλώς για την τύχη ορισμένων ηρώων, π.χ. στην α ραψ. στους στίχους 54-55

«καλά κι όπως του ταίριαζε, εκείνος αφανίστηκε και πάει την ίδια μοίρα να 'χει κι όποιος ανάλογα κριματιστεί.»

5. κύκλος ή κυκλικό σχήμα

Το να τελειώνει ένα τμήμα (ή ένας στίχος) ενός λογοτεχνικού κειμένου όπως (ακριβώς ή περίπου) αρχίζει, λέγεται **κύκλος ή κυκλικό σχήμα**.

Στην Οδύσσεια ο ποιητής αρχίζει και τελειώνει το προοίμιό του απευθυνόμενος στη Μούσα. Στην αρχή της ζητά να του διηγηθεί για τον άνδρα τον πολύτροπο και στο τέλος της ζητά να διαλέξει το σημείο από το οποίο θα αρχίσει να διηγείται την ιστορία του Οδυσσέα.

Ένα άλλο παράδειγμα **κύκλου**: «**σταθείτε** αντρείοι σαν Έλληνες και σαν Γραικοί **σταθείτε**».

6. εικόνα - σκηνή

Με τον όρο **εικόνα**, στη λογοτεχνία, εννοούμε την περιγραφή, η οποία προκαλεί στον αναγνώστη ή στον ακροατή την εντύπωση ότι βλέπει μπροστά του αυτό που περιγράφεται (π.χ., την υποδοχή της Αθηνάς-Μέντη από τον Τηλέμαχο, 136-137).

Εικόνες είναι κυρίως οι **οπτικές**, αυτές δηλαδή που περνούν από τα μάτια μας, όταν διαβάζουμε ή ακούμε ένα λογοτεχνικό κείμενο, εικόνες όμως λέμε κι αυτές που ερεθίζουν τις άλλες αισθήσεις μας (την ακοή, την όσφρηση κτλ.), οπότε (αντίστοιχα) τις χαρακτηρίζουμε **ακουστικές, οσφρητικές** κτλ.: για παράδειγμα, από τον στίχο 124 έχουμε και ακουστική εικόνα, αν φανταστούμε τους θορύβους που γίνονται καθώς:

*άλλοι να σμίγουν σε κρατήρες με νερό κρασί, άλλοι να πλένουν
τα τραπέζια με σφουγγάρια τρυπητά και να τα στήνουν,
κάποιοι να κομματιάζουν άφθονα τα κρέατα.*

Μπορούμε εδώ ν' "ακούσουμε" το θόρυβος που γίνεται από την ανάμιξη του κρασιού, από το πλύσιμο και το στήσιμο των τραπεζιών από το κομματίασμα των κρεάτων.

Ο όρος **σκηνή** είναι έννοια ευρύτερη: παρουσιάζει ένα μέρος της δράσης που έχει ενότητα, μπορεί όμως να περιλαμβάνει περισσότερες από μία εικόνες, όπως, λόγου χάρη, ο αύλειος χώρος του παλατιού (116-142).

Βασικά κριτήρια για τη διάκριση των σκηνών είναι:

- α. η αλλαγή τόπου,
- β. η αλλαγή προσώπων,
- γ. η αλλαγή τόπου και προσώπων,
- δ. η διαφοροποίηση του χρόνου.

7. Αναδρομική διήγηση

Αναδρομική διήγηση έχουμε όταν ο ίδιος αφηγητής (ποιητής) ή κάποιος από τα πρόσωπα (π.χ. η ωραία Ελένη) εξιστορούν γεγονότα του παρελθόντος, π.χ., η Ελένη και ο Μενέλαος με αφορμή την επίσκεψη του Τηλέμαχου αναφέρονται σε γεγονότα του Τρωικού πολέμου· πρβλ. τον αγγλικό όρο flash back.

8. επιβράδυνση

Η **επιβράδυνση** είναι βασική τεχνική της επικής ποίησης, που παίρνει τις εξής μορφές:

α. αναβάλλεται μια προγραμματισμένη δράση (π.χ., ο νόστος του Οδυσσέα)·

β. διακόπτεται για λίγο η κύρια αφήγηση με την παρεμβολή ενός σχετικού επεισοδίου·

γ. αργοπορεί, γενικά, ο ρυθμός της αφήγησης με αναφορές σε πρόσωπα και πράγματα. Όλα αυτά αποσπούν, για περισσότερο ή λιγότερο, τον ακροατή από το κύριο θέμα, του προξενούν αναμονή – κάποτε και αγωνία – , αλλά και του δίνουν στοιχεία για πιο άνετη παρακολούθηση της συνέχειας.

9. Αναχρονισμός

Αναχρονισμός είναι η μεταφορά πολιτισμικών στοιχείων μιας εποχής σε άλλη (συνήθως προγενέστερη)· ο Όμηρος, π.χ., κάνει λόγο για σίδηρο, μέταλλο της Γεωμετρικής εποχής, το μεταφέρει όμως στη Μυκηναϊκή.

10. επίθετα

Τα **επίθετα** είναι συχνά στα ομηρικά έπη και αποδίδουν ουσιαστικές ιδιότητες στα πρόσωπα και στα πράγματα που συνοδεύουν. Άλλοτε τονίζουν μια χαρακτηριστική τους ιδιότητα, είναι δηλαδή **χαρακτηριστικά** επίθετα, π.χ. «τον άντρα τον πολύτροπο», «ο ξακουστός Ορέστης» και άλλοτε προβάλλουν μια εικόνα τους, είναι δηλαδή **περιγραφικά** επίθετα, π.χ. «στις θολωτές σπηλιές», «την καλλιπλόκαμη νεράιδα».

11. Τυπικά στοιχεία

Τυπικά λέγονται τα στοιχεία που επαναλαμβάνονται πανομοιότυπα ή ελαφρά παραλλαγμένα. Μπορεί να είναι συνδυασμοί επιθέτων και ουσιαστικών ή άλλες φράσεις (όπως γλαυκῶπις Ἄθηνη/«η Αθηνά τα μάτια λάμποντας», ἔπεα πτερόεντα/«και πέταξαν τα λόγια του σαν τα πουλιά») ή στίχοι ολόκληροι (όπως «Της αντιμίλησε ο Τηλέμαχος με φρόνηση και γνώση») ή θέματα - μοτίβα και σκηνές ολόκληρες, όπως η υποδοχή και η φιλοξενία του επισκέπτη.

12. Ειρωνεία

Ειρωνεία, γενικά, σημαίνει αντίθεση ανάμεσα σε κάτι που φαίνεται ή λέγεται και σε κάτι που πράγματι συμβαίνει ή εννοείται.

Στη λογοτεχνία ειδικότερα (στο έπος, στην πεζογραφία, στο θέατρο), ειρωνεία σημαίνει συχνά αντίθεση ανάμεσα σε μια φαινομενική και σε μια πραγματική κατάσταση, την οποία αγνοούν οι άμεσα ενδιαφερόμενοι ήρωες, τη γνωρίζει όμως ο ακροατής / αναγνώστης / θεατής και βρίσκεται έτσι σε πλεονεκτική θέση σε σχέση προς αυτούς. Αυτή η μορφή ειρωνείας σχετίζεται με την εξέλιξη της δράσης, γι' αυτό χαρακτηρίζεται δραματική. Θα δούμε και άλλες μορφές ειρωνείας.

Με πιο απλά και πιο λίγα λόγια ειρωνεία στη λογοτεχνία έχουμε όταν ο αναγνώστης ή ο ακροατής ξέρει πιο πολλά από τους ήρωες.

13. παρομοίωση

Σε μια **απλή παρομοίωση** παρομοιάζονται δύο έννοιες, για παράδειγμα, η Ινώ με πουλί (371), ο κορμός του δέντρου με άλογο (407–408), ο Οδυσσέας με καλό πατέρα (ε 15).

Στην επική ποίηση όμως (και όχι μόνο) συναντούμε και παρομοιώσεις **σύνθετες**, που είναι **εκτεταμένες/διεξοδικές**· σ' αυτές, η εικόνα που θέλει να μας δείξει ο ποιητής παρομοιάζεται με μια άλλη εικόνα, παρμένη συνήθως από τη φύση ή από την αγροτική ζωή και γνωστή, άρα, στον ομηρικό, τουλάχιστον, ακροατή· λόγου χάρη, το στροβίλισμα της σχεδίας στη θάλασσα από τους ανέμους παρομοιάζεται με το στροβίλισμα των αγκαθιών στον κάμπο από τον βοριά (362-364):

*Πώς ο χειμερινός βοριάς σαρώνει στον κάμπο **αγκάθια**,
κι αυτά σφιχταγκαλιάζονται και γίνονται ένα πράμα,
έτσι και τη **σχεδία** οι άνεμοι εδώ και εκεί τη φέρναν και την πήγαιναν·*

Κατά την **ανάλυση** μιας διεξοδικής παρομοίωσης διακρίνουμε:

α. τι παρομοιάζεται (εδώ, π.χ., η σχεδία του Οδυσσέα στη θάλασσα)

β. με τι παρομοιάζεται (με τα αγκάθια στον κάμπο)

γ. ποιο είναι το κοινό τους σημείο (το στροβίλισμα από τον άνεμο)

δ. ποιος ο ρόλος/η λειτουργία της παρομοίωσης (φωτίζει τη ζητούμενη εικόνα, συμπληρώνει και πλουτίζει την περιγραφή κ.ά.).

14. τεχνική των άστοχων ερωτημάτων

Στις ερωτήσεις του Οδυσσέα για την αιτία του θανάτου της μητέρας του (189–191) και στις δικές της απαντήσεις (220–227) εφαρμόζεται η τεχνική των «**άστοχων ερωτημάτων**». Δηλαδή, εκείνος που ρωτά κάνει διάφορες λογικές μεν υποθέσεις για την αιτία ενός γεγονότος, καμία όμως δεν στοχεύει σωστά· έτσι, εκείνος που απαντά απορρίπτει μία μία τις «άστοχες» ερωτήσεις, για να δώσει στο τέλος με έμφαση τη σωστή απάντηση· σ' αυτό ακριβώς αποβλέπει αυτή η τεχνική, που αποτελεί τυπικό θέμα της επικής ποίησης αλλά και των δημοτικών μας τραγουδιών.

Άστοχα ερωτήματα του Οδυσσέα προς τη μητέρα του:	
1ο άστοχο ερώτημα:	ποια μοίρα τάχα να σε δάμασε αμείλικτου θανάτου; αρρώστια που δεν έχει τελειωμό;
2ο άστοχο ερώτημα:	η Άρτεμη , που ξέρει πυκνά τα βέλη της να ρίχνει, σε βρήκε και σε σκότωσε;
Απαντήσεις της μητέρας του:	
απορρίπτει το 1ο άστοχο ερώτημα:	Όχι, μες στο παλάτι δεν με πέτυχε η θεά που, σημαδεύοντας καλά, βρίσκει παντού τον στόχο της· δεν πήγα απ' τα πυκνά δικά της βέλη,
απορρίπτει το 2ο άστοχο ερώτημα:	μήτε κι έπεσε πάνω μου αρρώστια μισητή, αυτή που μαραζώνει το κορμί του ανθρώπου και βγάζει την ψυχή του.
δίνει τη σωστή απάντηση	Μόνο ο πόθος μου για σένα, το ξύπνιο σου μυαλό, λαμπρέ Οδυσσέα, για την ευγενική σου καλοσύνη – αυτά μου στέρησαν τη γλύκα της ζωής.

15. κλιμάκωση ή κλιμακωτό σχήμα

κλιμάκωση ή κλιμακωτό σχήμα έχουμε όταν μια δραστηριότητα αναπτύσσεται κατά βαθμίδες / σκαλοπάτια, όταν παρουσιάζει δηλαδή αυξανόμενη ένταση· (στην αντίθετη περίπτωση έχουμε αποκλιμάκωση).

16. το τυπικό της αναγνώρισης

Η **αναγνώριση** της Ιθάκης από τον Οδυσσέα ακολουθεί μια διαδικασία, που επαναλαμβάνεται και στους επόμενους αναγνωρισμούς, με τις αναγκαίες κάθε φορά προσαρμογές, γι' αυτό χαρακτηρίζεται τυπική:

Η αναγνώριση περνά από τα εξής στάδια:

α. (προϋποτίθεται) πολύχρονη απουσία εκείνου που αναγνωρίζει από αυτό που αναγνωρίζεται (συντομότερα: του αναγνωριστή από το αναγνωριζόμενο)·

β. απομονώνονται τα αναγνωριστικά υποκείμενα (δηλαδή, ο αναγνωριστής και το αναγνωριζόμενο)·

γ. καλύπτεται το αναγνωριζόμενο·

δ. αποκαλύπτεται και υποβάλλεται σε δοκιμασία·

ε. ακολουθεί αναγνώριση και έκφραση συναισθημάτων.

17. το τυπικό της φιλοξενίας

Η διαδικασία υποδοχής και φιλοξενίας του επισκέπτη (προσαρμοσμένη στις εκάστοτε συνθήκες) επαναλαμβάνεται στην Οδύσσεια, γι' αυτό και χαρακτηρίζεται **τυπική**.

Σύμφωνα με το τυπικό της φιλοξενίας στην ομηρική κοινωνία, ο ξενιστής (εκείνος δηλαδή που φιλοξενεί έναν ξένο) είναι υποχρεωμένος:

α. να τον υποδεχτεί εγκάρδια (με προσφώνηση και χειραψία) και να τον προσκαλέσει σε φιλοξενία· αν ο ξένος έχει δόρυ, άλογα, άρμα, να φροντίσει να ταχτοποιηθούν,

β. να του προσφέρει λουτρό (αφού τον λούσουν —συνήθως κάποιες δούλες—, τον αλείφουν με λάδι και τον ντύνουν με καθαρά ρούχα),

γ. να τον φιλέψει (παραχωρώντας του κάθισμα σε θέση τιμητική, φέρνοντας του νερό να πλυθεί, τραπέζι για να φάει, προσφέροντας του εκλεκτή μερίδα φαγητού και ποιό), (σε εξαιρετικές περιπτώσεις ο ξενιστής οργανώνει προς τιμήν του ξένου του επίσημη υποδοχή με γιορτή ή ακόμη και αγώνες),

δ. να τον ρωτήσει ποιος είναι, από πού έρχεται και τι θέλει, μόνον αφού πρώτα τον φιλέψει,

ε. αφού ακούσει το αίτημά του, να το ικανοποιήσει όσο μπορεί,

στ. να προσφέρει στον ξένο διαμονή για όσες μέρες θέλει αυτός,

ζ. να τον αποχαιρετήσει με δώρα που επισφραγίζουν τη φιλία τους.

Στη φιλοξενία της Αθηνάς-Μέντη από τον Τηλέμαχο διακρίνουμε:

α. τη χειραψία κατά την υποδοχή του επισκέπτη (136/<121>)

β. το απαραίτητο πλύσιμο των χεριών (155/<138>, 164/<146>)

γ. τις περιποιήσεις και τις λεπτομέρειες της προετοιμασίας του γεύματος (143-61/<127-43>)

δ. τις ερωτήσεις για την καταγωγή του 189-190/<170>

ζ. να του προσφέρει δώρο φιλοξενία 345 /<311>

18. Θεϊκός ανθρωπομορφισμός

Θεϊκός ανθρωπομορφισμός σημαίνει ότι οι Έλληνες φαντάζονταν τους θεούς τους παρόμοιους με τους ανθρώπους. Αυτό δε σημαίνει μόνο ότι τους φαντάζονταν με **ανθρώπινη μορφή**, αλλά και ότι σκέφτονταν, αισθάνονταν, μιλούσαν και ενεργούσαν όπως οι άνθρωποι, σε ανώτερο όμως βαθμό· διαφορετική φαντάζονταν μόνο την τροφή τους και τους θεωρούσαν αθάνατους. Η κοινωνία τους ήταν αναπαράσταση της ανθρώπινης κοινωνίας της ομηρικής εποχής, που είχε χαρακτήρα πατριαρχικό.

19. ενανθρώπιση - θεϊκή επιφάνεια

Οι θεοί επικοινωνούσαν με τους θνητούς παίρνοντας τη μορφή κάποιου συγκεκριμένου ανθρώπου, δηλαδή μεταμορφώνονταν· στην περίπτωση αυτή λέμε πως έχουμε **ενανθρώπιση**.

Σπανιότερα παρουσιάζονταν με το πραγματικό τους (υποτίθεται) πρόσωπο, οπότε μιλούμε για **θεϊκή επιφάνεια**, για αυτοπρόσωπη δηλαδή εμφάνιση του θεού· συχνά όμως γίνεται λόγος και για **αθέατη θεϊκή βοήθεια** (ως θεϊκή φώτιση ή συμπαράσταση κ.τ.ό.).

Παραδείγματα:

Η εμφάνιση της Αθηνάς στον Τηλέμαχο ως Μέντη είναι **ενανθρώπιση**.

Η αναχώρησή της, που γίνεται γρήγορα "σαν το πουλί πετώντας, ξέφυγε από το άνοιγμα της στέγης", δήλωσε δηλαδή ότι είναι θεά, είναι **θεϊκή επιφάνεια**.

20. Ανθρωποκεντρικός χαρακτήρας της Οδύσσειας

Ανθρωποκεντρικός χαρακτηρίζεται ένας πολιτισμός, ένα έργο κτλ. που έχει κέντρο του τον **άνθρωπο**· δίνει δηλαδή έμφαση στις σωματικές και πνευματικές ικανότητές του και επιδοκιμάζει την ανθρώπινη ζωή.

Έτσι, ο Οδυσσέας παρόλο που είναι γραφτό από τη μοίρα του να επιστρέψει στην Ιθάκη, παρόλο που οι θεοί έχουν αποφασίσει την επιστροφή του, παρόλο που η Αθηνά θα του συμπαραστέκεται από τώρα και στο εξής σε κάθε του βήμα, εμείς διαβάζουμε στους στίχους 226-228 της α' ραψ.:

πολύν καιρό ακόμη δεν θα μείνει εκείνος μακριά από την πατρίδα του·
έστω κι αν τον κρατούν στα σίδερα,

θα βρει τον τρόπο να γυρίσει, αυτός που είναι πολυμήχανος.

παρουσιάζεται λοιπόν η επιστροφή του Οδυσσέα κυρίως ως κατόρθωμα του ίδιου.

21. ύβρη – νέμεση – τίση

Υβριστής γίνεται ο άνθρωπος που υπερβαίνει τα όριά του προσβάλλοντας-αδικώντας θεούς ή και ανθρώπους. Η υπέρβαση αυτή (η **ύβρη**) προκαλεί την οργή των θεών (τη **νέμεση**), και ακολουθεί η τιμωρία (η **τίση**).